

УДК 321

Іщенко О. О.,
м. Одеса

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

В аналітичному порівняльному огляді в статті викладається точка зору на становлення соціальної держави в Україні та Польщі. Увага акцентується на головних показниках, які характеризують рівень соціальної політики обох країн: рівень безробіття, відсоток середнього класу, рівень бідності, демографічна ситуація в країні.

Ключові слова: соціальна політика, соціальна держава, рівень безробіття, середній клас, рівень освіти, демографічна ситуація, середня заробітна плата, реформування, добросусідська співпраця, міжнародний рівень.

Більшість країн світу в головному законі держави передбачають норму соціального характеру держави. Так, у статті 2 Польської конституції зазначається: «Польська Республіка є демократичною правовою державою, виконуючи принципи соціальної справедливості» [1]. Аналогічну статтю містить і Українська конституція, а саме стаття 1 наголошує: «Україна є суверенною та незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою» [2].

Теорія соціальної держави, яка виникла у XIX сторіччі в результаті боротьби робочого класу Європи за свої права, отримала реальне втілення у життя європейських народів. У XX столітті сама соціальна держава стала ідеалом політики у Європі, ознакою приналежності до Європейської цивілізації, способом досягнення соціальних гарантій та високих стандартів життя.

Соціальна держава — це держава, яка прагне до забезпечення кожному громадянину гідних умов існування, соціальної захищеності, співучасті в управлінні виробництвом, а в ідеалі — приблизно однакових життєвих шансів, можливостей для самореалізації особи в суспільстві. Діяльність такої держави спрямована на загальне благо, утвердження в

суспільстві соціальної справедливості. Вона згладжує майнову та іншу соціальну нерівність, допомагає слабким і знедоленим, піклується про надання кожному роботи або іншого джерела існування, про формування сприятливого для людини життєвого середовища. Діяльність сучасної соціальної держави багатогранна. Це перерозподіл національного доходу на користь менш забезпечених верств населення, політика зайнятості і охорони прав працівника на підприємстві, соціальне страхування, підтримка сім'ї і материнства, розвиток доступної для всіх освіти, охорона здоров'я, культури тощо [3].

Соціальна держава передбачає здійснення людських цінностей як свою найвищу мету, а також головну умову розвитку суспільства. На жаль, конституційна декларація соціального характеру держави не збігається з реальними, які супроводжують життєдіяльність громадян. Особливо ця проблема стосується постсоціалістичних держав, які стикаються з багаточисельними труднощами під час впровадження в життя задекларованого положення. Важливим завданням для українського уряду є виявлення цих труднощів і розробка конкретних методів запобігання перешкодам на шляху до соціальної держави.

Проблематикою соціальної держави займалися багато сучасних дослідників. Тема соціального устрою сьогодні займає першість в політичних виданнях. Це роботи таких відомих як вітчизняних, так і зарубіжних, зокрема російських дослідників, як В. Бабкін, О. Скрипнюк, А. Сіленко, Н. Хома, Л. Мамут, А. Шубін, В. Пугачев, О. Соловьев та ін.

Так, А Шубін вважає, що соціальна держава на практиці відкрила епоху боротьби з бідністю робочих класів. Без неї страждання мільйонів людей були б сильніші, а передумови посткапіталістичного суспільства — слабші [4].

Особливо актуальне значення має поняття «соціальна справедливість». Ця категорія орієнтована на аналіз того, як сприймається людьми реалізація їх соціальних прав. Уявлення про соціальну справедливість та використання цього терміна залежить від історичних обставин життєдіяльності соціуму. Поняття соціальної справедливості формується під впливом соціально-економічного устрою суспільства, особливостей політичного режиму держави, ідеологічних доктрин та менталітету. При конкретизації цього визначення йдеться про сприйняття ступеня відповідності між правами людини та їхньої реалізацією, між ефективністю праці різних соціальних груп та їхніх представників і розмірами оплати, між соціокультурними потребами і пов'язаними з ними інтересами, з одного боку, та можливостями їхнього задоволення — з іншого.

Одним з важливих показників розвитку країни є переважання в соціальній структурі населення середнього класу. Перше поняття «Середній клас» застосовувалося ще Арістотелем. Філософ вважав, що хребтом соціального порядку виступають класи, але не всі і не будь-який, а саме середній клас, що стабілізує суспільство. Чим більшим буде прошарок середнього класу, тим стабільнішим буде суспільство [5].

У науковій літературі дотепер немає єдиних критеріїв виділення середнього класу. Зазвичай, як основні об'єктивні критерії називають рівень освіти і доходів, стандарти вжитку, володіння матеріальною або інтелектуальною власністю, а також здатність до висококваліфікованої праці. Окрім цих об'єктивних критеріїв значну роль відіграє суб'єктивне сприйняття людиною свого становища як представника «соціальної середини».

Британський соціолог Ентоні Гідденс розділив поняття середнього класу на «старий середній клас» і «новий середній клас». «Старий середній клас» становлять дрібні підприємці, а «новий середній клас» — високооплачувані і середньооплачувані найняті робітники, які зайняті, як правило, інтелектуальною працею. Вищий прошарок «нового середнього» класу включає менеджерів і офісних службовців. Це дуже різномірна соціальна група, за багатьма параметрами подібна до робочого класу. Чисельність «старого середнього класу» (класувласників) скорочується і зростає частка «нового середнього класу». Зараз більшість середнього класу становлять люди, джерелом доходу яких є їхня праця і професійні здатності, а не володіння власністю [6].

З початку XXI ст. у зв'язку з нестабільністю соціально-політичної ситуації в Україні рівень середнього класу рік від року зменшується, а бідність все більше набирає сили. Причин для такої пропорційної залежності існує чимало. На думку автора статті, першопричиною є занедбаність в реформуванні як соціально-політичної, так і економічної сфери. Проте, виходячи з теми статті, пропонується зробити наголос саме на соціальну сферу і необхідність проведення соціальних реформ.

Після розпаду СРСР пройшло понад двадцять років, впродовж цього періоду простежувалась зневага до адекватного реформування з боку уряду, що привело до занедбаності, процвітаючої корупції, дисбалансу економіки. 2010 рік відкрив сезон реформ, першою з яких став новий Податковий кодекс, який викликав у народі, дрібних і середніх підприємців бурю негативних емоцій. Таким чином, нововведення властей породжують, з одного боку, бідність, а з іншого — усіяли хитрування народу не слідувати новому Податковому кодексу. Наступною на черзі є Пенсійна реформа, створена за європейським зразком. Національний

інститут стратегічних досліджень при президентові цього року (2013 р.) обнародував аналітичну доповідь «Пенсійний вік: іноземний досвід і вітчизняні реалії», де мова йде про процедуру підвищення пенсійного року до 68 років. Парадоксом є те, що середня тривалість життя пересічного українця не сягає сімдесяти років [7, с. 15].

Першопричиною реформ є бажання уряду поповнити ряди країн-членів ЄС, де найближчим сусідом і соратником виступає Польща, лобіюючи інтереси України, і допомагає в подоланні бар'єру йти вперед. Це і не дивно. Оскільки українсько-польським стосункам властиві такі показники, як стабільність, прогрес і динамізм. Розвиток добросусідської співпраці і скоординована підтримка на міжнародному рівні зробили ці відносини прикладом серед країн Центрально-Східної Європи. В цьому відношенні, як відзначив надзвичайний і повноважний Посол Польщі в Україні Марек Зюлбковські, партнерство між Польщею та Україною означає, що «ми маємо не тільки схожу точку зору на політичні проблеми, а й поділяємо ті ж самі демократичні принципи й цінності, під партнерством ми розуміємо всіляке сприяння процесові інтеграції України в європейський організм, що є фактом стратегічним, без якого європейська архітектура була б неповною» [8, с. 19–24].

Проте головна проблема зосереджена усередині нашої держави, і зовнішній друг тільки може порадити, направити. Але ніяк не видалити пухлину, яка утворилася через недбале ставлення до народу та країни в цілому. Підвищення відсотка середнього класу можливе лише за умов, коли уряд рішуче поведе боротьбу з безробіттям, створить можливість самозайнятості населення, нових підприємств, кредитування цих установ. У цьому зв'язку варто прийняти комплекс законів, в першу чергу тих, які різко скоротять витрати працедавців, понизять податковий тиск, спростять процедуру реєстрації, ліцензування.

Наступним показником при аналізі зазначеної проблеми є рівень безробіття. Політика зайнятості відіграє важливу роль у пом'якшенні наслідків безробіття і в заохоченні безробітних до роботи. Проте вона не може замінити стратегії економічного розвитку, орієнтованої на підвищення рівня зайнятості, як це пропонують деякі економісти і політики. Вплив політики зайнятості на активізацію безробітних і можливості протидії безробіттю залежать, насамперед, від двох основних чинників. По-перше, від обсягу засобів, спрямованих на активні програми на ринку роботи (перекваліфікація безробітних, субсидування зайнятості і безпосереднє створення робочих місць).

По-друге, вплив цих програм на рівень безробіття залежить також від соціальної ефективності витрачених суспільних засобів, тобто від того, чи приносять вони реальні, а не вигадані результати.

Криза 2008 року поставила Україну в один ряд з країнами, що найбільш постраждали від кризових наслідків, але на рівень безробіття спад економіки ніяк не вплинув. У свою чергу, експерти утверджують зворотню думку: статисти використовують застарілу методіку підрахунку, що не дає можливості належним чином підрахувати реальне становище в галузі безробіття серед українського населення. Також ускладнення в підрахунку реального рівня безробіття відіграє неофіційне працевлаштування громадян [9].

Однією з важливих проблем Східної Європи є демографічна ситуація. При дослідженнях вчені дійшли висновків, що демографічний розвиток держави характеризує три показники: народжуваність, смертність, демографічний рух населення. Багато вчених першопричину демографічної кризи вбачають в радикальних економічних і політичних змінах суспільства. Зниження народжуваності в країні викликане падінням рівня і якості життя. Відомий польський соціолог П. Штомпка стверджує, що постсоціалістичні країни стикнулися з проблемою демографічної травми.

Демографічна ситуація в Україні характеризується значним зниженням народжуваності та проблемою старіння населення. Ці явища вимагають розробки оптимальної державної демографічної політики, яка передбачала б цілісну систему заходів економічного, правового, соціального, освітнього, культурного, інформаційно-пропагандистського характеру.

Існує така думка експертів, що падіння народжуваності — це еволюційна ознака багатьох цивілізованих країн. Є навіть точка зору, згідно з якою, чим менше залишиться населення, тим вищим буде якість життя.

Першопричиною демографічної кризи в Україні є високий рівень бідності серед населення. Основними причинами виступають:

- Самоусунення держави від організації вітчизняного виробництва на базі природних ресурсів країни і власного науково-технічного і промислового потенціалу.

- Диктатура владних еліт, які через власні інтереси, розкрадаючи національні багатства України, зруйнували промисловість, зробили її неконкурентоспроможною. Саме через це створюються штучні перешкоди іноземним інвестиціям, щоб в процесі конкурентної боротьби не програти у боротьбі за власні інтереси.

Шляхи подолання бідності полягають у стратегії національних інтересів та прогресивного розвитку, яка виведе країну з бідності. Лише ця

стратегія дозволить реалізувати Україні європейський вибір — європейський рівень демократії, європейський рівень виробництва і технологій, європейський стандарт життя.

Яскравим прикладом подолання бідності може виступати реформування у Польщі наприкінці 80-х початок 90-х років, так звана «шокова терапія» Лешека Бальцеровича. Реформування в першу чергу було спрямоване на вирішення трьох основних завдань. Першим завданням була монетарна і цінова стабільність; другим — структурна перебудова адміністративно-командної економіки в ринкову; третьою — розширення міжнародної допомоги. Для того щоб досягти позитивного результату в кожній із галузей, Л. Бальцерович почав витіснити державу з сектора економіки. Ключовий етап польської перебудови — стрімка приватизація. Лише за два роки в руках корпоративного сектора виявилось 45 % всієї промисловості. Причому ключова умова аукціонів — жодних ваучерів, на відміну від України, продаж лише за готівку [10, с. 23].

Одним з перших законів польського уряду став закон про іноземні інвестиції. Цей документ відміняв обмеження на частку акціонерного капіталу для іноземців, встановлював податкові пільги для зарубіжних інвесторів, причому в районах з високим рівнем безробіття пільг було більше. Частина імпортних ліцензій була скасована, видача тих, що залишилися, була максимально спрощена. Крім того, половина всіх експортних квот також була скасована. Новий закон усунув всі обмеження на вивезення грошової маси і розмір інвестицій.

Ще однією відмінністю ведення політики в Україні та Польщі є те, що в Польщі влада відділена від бізнесу. Незаконні зв'язки політиків і бізнесменів стають предметом антикорупційних розслідувань. І хоча корупція до цих пір не подолана, в Польщі існує строгий контроль над джерелами доходів політиків.

Значна увага приділялась розвитку малого та середнього бізнесу. Була спрощена процедура початку та ведення бізнесу, держава спростила політику кредитування. Л. Бальцерович робив акцент на розвиток середнього класу, тому що саме середній клас виступає однією з основних умов стабільності суспільства. Сьогодні польське суспільство добре розуміє, що «шокова терапія» поставила країну на шлях євроінтеграції. На превеликий жаль, в Україні був тільки «шок», без терапії. Але перспективи подолання всіх цих кризових явищ в нашій країні є, і можна стверджувати, що конституційна стаття про Україну як соціальну державу стане і факто.

Література

1. Конституция Республики Польша // Конституционное право зарубежных стран. — М. : Юриспруденция, 2005. — 249 с.
2. Конституція України. — Х. : Одиссей, 2013. — 56 с.

3. Пугачев В. Введение в политологию /В. Пугачев, А. Соловьев. — М. : Аспект Пресс, 2000. — 320 с.
4. Шубин А. В. Социализм «Золотой век теории» /А. В. Шубин. — М. : Новое литературное образование, 2007. — 744 с.
5. Добренъков В. И. История зарубежной социологии / В. И. Добренъков. — М. : ИНФРА-М, 2001. — 624 с.
6. Гидденс Е. Элементы теории структуризации / Е. Гидденс. — Новосибирск : НГУ, 1995. — 528 с.
7. Коваль О. Пенсійний вік: іноземний досвід і вітчизняні реалії / О. Коваль // Аналітична доповідь. — 2013. — № 1. — С. 15.
8. Полторацький О. Особливий випадок співпраці / О. Полторацький // Політика і час. — 2005. — № 1. — С. 19—24.
9. Елисеєва И. И. Статистика / И. И. Елисеєва. — М. : Высшее образование, 2011. — 480 с.
10. Бердинских К. Шок и трепет. Реформы в Польше /К. Бердинских // Корреспондент. — 2011. — № 16. — С. 23.

В аналітичному порівняльному аналізі в статті представлена точка зору на становлення соціального державства в Україні і Польщі. Увага акцентується на головних показателях, які характеризують рівень соціальної політики двох країн: рівень безробіття, процент середнього класу, рівень бідності, демографічна ситуація в країні.

Ключевые слова: *соціальна політика, соціальне державство, рівень безробіття, середній клас, демографічна ситуація, реформування, добрососідське співробітництво, міжнародний рівень.*

In a comparative analytical aspect the author set a point of view upon the social state formation in Ukraine and Poland. The attention is accented on the main indicators that characterized a level of social policy of the both states: unemployment rate, percent of an average class, poverty level, demographic situation in the country.

Keywords: *social policy, social state, level of unemployment, gender policy, education level, demographic situation, average salary, reformation, neighbor collaboration, international policy.*

Іщенко Олена Олександрівна — аспірантка кафедри політології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Рецензент: проф. Наумкіна С. М.